

Оригиналан научни рад
Примљен: 15. септембар 2019.
Прихваћен: 12. новембра 2019.

355.014(497.1)
623.4(497.1)"1965/1969"
327.51(497.1:47)"1965/1969"
COBISS.SR-ID 283807244

Др Татјана Милошевић, научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања, Београд
E-mail: tatjana74.milosevic@gmail.com

ИЗМЕЂУ ИСТОКА И ЗАПАДА: СНАБДЕВАЊЕ ЈНА НАОРУЖАЊЕМ И ВОЈНОМ ОПРЕМОМ 1965–1969.

АПСТРАКТ: У раду се на основу архивске грађе југословенског порекла и литературе анализира снабдевање оружаних снага Југославије наоружањем и војном опремом у другој половини шездесетих година. Указује се на факторе који су утицали на опремљеност и наоружање југословенских оружаних снага, као и чиниоце унутрашњег и међународног карактера који су довели до развоја нове концепције и доктрине општенародне одбране.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: наоружање, опрема, техника, Југословенска народна армија, Југославија, Сједињене Америчке Државе, Совјетски Савез, концепција, доктрина.

Америчка војна помоћ

Споразум о пријему америчке војне помоћи упућене Југославији потписан је 14. новембра 1951. године. Југославија је примање

америчке помоћи правдала потребом супротстављања притиску Совјетског Савеза и околношћу да су тешка економска и финансијска ситуација у земљи онемогућавале одвајање већег дела националног дохотка за потребе оружаних снага. Путем војне помоћи Сједињене Државе су настојале да вежу Југославију за Запад и на тај начин створе могућност за вршење политичког утицаја у њој, без промена њеног унутрашњег друштвеног уређења. Американци су диспозицијом испорученог материјала настојали да појачају одбрану стратешких праваца који су били од највеће важности за европску одбрану, и то по цени нижој од оне која би се односила на ангажман њихових армијских ефектива на истом задатку.¹

Поред испорука војног материјала, војна помоћ се састојала и у низу активности које су биле усмерене на школовање, обуку и дообуку кадрова ЈНА у Сједињеним Државама. Захваљујући америчкој војној помоћи Југославија је покушала да опреми своју војску савременим млазним авионима, тенковима нове генерације, као и да унапреди артиљерију. Укупна вредност програма по којима је била дистрибуирана војна помоћ југословенским оружаним снагама у раздобљу од 1951. до 1958. године према југословенским проценама износила је 890,7 милиона долара, од чега је 746,5 милиона долара било реализовано. Војну опрему у САД тада су највећим делом производила цивилна предузећа, фабрике, компаније. С обзиром на то да Југославија није куповала опрему за ЈНА из текуће производње, набавке за ЈНА су биле вршене углавном из ратних вишкова, и то махом преко трговаца вишкова. Један део тих вишкова набављао се и из војних депоа преко Пентагона.²

Највећи утицај на организацију ЈНА, на начин њене употребе, методе борбе, као и на наоружање, у овом периоду имало је атомско и ракетно наоружање. Пренаглашена улога атомског наоружања довела је до развоја става о неподобности класичних армија, класичног наоружања, а поготово армија малих земаља, што су велике силе константно подстицале и подржавале ради ојачања својих блокова у међусобној конфронтацији.³

¹ Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951--1958* (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006), 288.

² Војни архив, 2951/4-21, 18-19.

³ Razvoj oružanih snaga SFRJ, *Opremanje naoružanjem, knjiga. 17* (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 56.

Међутим, ова бесплатна помоћ била је укинута Споразумом између југословенске и америчке владе 25. августа 1959. године.⁴

Куповина са доларским плаћањем под повољним условима са токова Министарства одбране започела је 1959. године и заснивала се на бази потписаног Споразума влада ФНРЈ и САД о куповини војне опреме, материјала и услуга. Својевремено је као репресивна мера против земаља које су дозвољавале својим бродовима пловидбу и трговину са Кубом био изгласан тзв. „кубански амандман” на Закон о помоћи иностранству. Бела кућа је владама тих земаља онемогућила куповину робе за војне потребе преко Министарства одбране. Овом одлуком те земље (између осталих и Југославија) биле су приморане на куповину на слободном тржишту, где су услови били много неповољнији, јер су цене биле много веће и на слободном тржишту САД нису се могли обезбедити потребни резервни делови за армије тих земаља. Међутим, већ крајем 1966. године дошло је до промене и Стејт департмент је омогућио Југославији набавке резервних делова по истом принципу као и пре увођења „кубанског амандмана”.⁵

Расположиви подаци указују на чињеницу да је ЈНА, и поред америчке војне помоћи, била недовољно наоружана и лоше технички опремљена. Такво стање се односило на све врсте наоружања, а посебно на авијацију и у противавионској одбрани. Због тога је југословенска страна била принуђена да се након обуставе америчке војне помоћи (1958) и престанка опасности са Истока преоријентише на куповину оружја из СССР-а и земаља Варшавског уговора.

Неки од разлога који су довели до таквог стања у ЈНА су још били: непостојање перспективног плана потреба југословенских оружаних снага, економски разлози, претежно набавке из увоза (иностранства), неверица у сопствене способности и развој домаће војне индустрије. Укупна вредност купљеног наоружања и опреме из СССР-а у периоду од 1961. до 1970. године износила је близу 530

⁴ Више о војној помоћи видети код Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006) и Marjan Savišek, *Uloga vojne pomoći u spoljnoj politici SAD* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1963).

⁵ ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-178, 43044, *Информација о војним набавкама из САД*.

милиона долара.⁶ Међутим, за Југославију је то било могуће и економично решење само на кратке стазе с обзиром на то да је имало далекосежне последице на развој војне индустрије и домаћу производњу, јер се рефлектовало на отказивање бројних истраживачких и развојних пројеката.⁷

Окретање ка Истоку и почеци сарадње са Совјетским Савезом

У првој половини шездесетих година у војним доктринама и стратегијама великих сила и блокова преовладавало је гледиште о неизбежној употреби нуклеарног оружја у случају рата у Европи. Стога је и у југословенској војној доктрини и стратегији доминирало опредељење да би у перспективи у свим варијантама рата који би Југославија водила требало да буде присутна употреба нуклеарног оружја. Такво опредељење утицало је на промену организацијско-формацијске структуре, модернизацију југословенских оружаних снага, њихов стратегијски развој, употребу и уређење територије за рат. Зато се у том периоду у југословенској концепцији, доктрини и стратегији радило на разматрању могуће агресије на СФРЈ у случају рата између НАТО-а и чланица Варшавског уговора.⁸

Потврда на Војном савету маја 1964. године да је доктрина општенародне одбране у комбинацији са дејствима оперативне и партизанске војске и даље била на снази само је још више оправдавала потребу за модернизацијом југословенске армије. Било је неопходно извршити велике промене како у организационом по-

⁶ Ненад Ж. Петровић, „Војна сарадња СФРЈ са СССР-ом 1965–1970“, *Војноисторијски гласник бр. 2* (2016), 187. Шездесетих година у Југославију су из СССР-а били увожени авиони, хеликоптери, тенкови, радары, подморнице и торпедни чамци за потребе ЈНА. Почетком 1961. почео је увоз, тј. били су постављени захтеви за куповину комплетних авиона, техничке помоћи и лиценце за МиГ-21. Југословенска страна се залагала и за куповину око 150 ловачко-пресретачких авиона МиГ-21Ф-13 заједно са лиценцом за њихову производњу. Предвиђена је динамика испоруке тих авиона, која је почела 1962. године са пет МиГ-21Ф13. До краја 1965. била је предвиђена набавка укупно 40 таквих авиона. Истовремено је било наручено и 100 тенкова Т-54А.

⁷ Види *PhD thesis, Amadeo Watkins, Development of the Yugoslav Military Industry 1918-1991*, Department of War Studies King's College, London 1999, 193-194.

⁸ Исто, 208–209.

гледу, тако и у набавци средстава наоружања из домаће производње, али и из увоза. Новом реорганизацијом било је предвиђено стварање мање, али технички опремљеније армије, која би била способна да у конвенционалном и нуклеарном рату води фронтална и комбинована дејства против савремених армија.⁹

У другој половини шездесетих година на првом месту у стратегији СССР-а радило се на јачању збијености социјалистичких земаља у борби против империјализма, пружању подршке националноослободилачким покретима и сарадњи са младим независним државама, као општем оквиру политике мирољубиве коегзистенције држава са различитим друштвеним системима. Совјетско руководство је и даље стајало на лагерским концепцијама и политику несврставања није сматрало у класичном смислу револуционарним нити перспективним покретом.¹⁰

У складу са таквом политиком совјетско руководство је наставило курс ка позитивном развоју и даљем унапређењу односа са Југославијом и после одласка са власти Никите Хрушчова¹¹ 1964. године. Ново совјетско руководство са Леонидом Брежњевим¹² на челу унело је већу стабилност у међудржавне односе и одлучније је пришло обнављању међупартијских веза и сарадње. Посебно интересовање било је показано за свестрани развитак економске сарадње, при чему је посебно био присутан принцип узајамних економских интереса. Партијски односи су се проширили и по форми, и по садржини. Развој међудржавних односа између СФРЈ и СССР-а свакако се позитивно одразио и на плану међуармијске сарадње. У области војне сарадње испољена је већа совјетска спремност за задовољење југословенских захтева, као и заинтересованост за проширење сарадње, уз истовремено обезбеђење сопствених непосредних дугорочних интереса и циљева.¹³

⁹ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 1 (OS SFRJ SSNO), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 228–229.

¹⁰ АЈ, КРР, I-3-а/СССР, *Спољна политика СССР*.

¹¹ Никита Хрушчов (1894–1971) био је први секретар Комунистичке партије Совјетског Савеза (КПСС) од 1953. до 1964. и премијер СССР у од 1958. до 1964. године.

¹² Леонид Брежњев (1906–1982) био је генерални секретар Комунистичке партије Совјетског Савеза од 1964. до 1982. и два пута председник Президијума Врховног Совјета, од 1960. до 1964. и од 1977. до 1982. године.

¹³ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 1 (OS SFRJ SSNO), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 209.

Стога је Државни секретаријат за народну одбрану (ДСНО) у периоду од 1963. до 1968. године покушавао да обезбеди набавку савремених борбених система првенствено у СССР-у, усклађујући интензитет набавки са концепцијом, доктрином развоја и модернизацијом оружаних снага.¹⁴

Односи са СССР-ом на војном плану одвијали су се кроз реализацију закључених споразума, протокола и уговора¹⁵ о куповини специјалне опреме, производно-техничкој сарадњи, школовању, обуци и специјализацији припадника ЈНА у академијама, училиштима и заводима у СССР-у, кроз посете војних делегација (размену војних делегација на највишем нивоу које су предводили маршал Родион Малиновски¹⁶ и генерал југословенске армије Иван Гошњак¹⁷) које су имале за циљ изучавање и размену искустава из разних области армијског живота, размену мишљења и искустава о питањима изградње оружаних снага и друге форме сарадње. Третман и услови рада југословенских официра који су се налазили на школовању, обуци и специјализацији у СССР-у у том периоду били су добри. Са праксом школовања југословенских официра у совјетским војним школама започело се још 1962. године. Од њих 39, колико се тада налазило на школовању, осморо је похађало Генералштабну академију, иначе највишу војну школу у СССР-у. Сходно томе совјетски Генералштаб је 1964/1965. доставио југословенској армији велики број војних приручника, правила и упутстава о оперативном руковођењу, као и велики број других сличних материјала. Истовремено се радило на реализацији доласка совјетских војних специјалиста у Југославију ради пружања помоћи при коришћењу опреме и организовању производње по добијеним лиценцама.¹⁸ Паралелно са тим совјетска страна је

¹⁴ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 7 (OS SFRJ SSNO), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 213.

¹⁵ Испоруке совјетског наоружања и војне опреме текле су према до тада склопљеним међудржавним споразумима (од 2. августа 1962, 22. новембра 1962, 9. августа 1963. и 22. маја 1964. године).

¹⁶ Родион Јаковљевич Малиновски (1898–1967) био је совјетски маршал, министар одбране Совјетског Савеза од 1957. до 1967. године.

¹⁷ Иван Гошњак (1909–1980) у периоду од 1953. до 1967. обављао је дужност Савезног секретара за народну одбрану СФР Југославије. После 1967. године постављен је за члана Савета федерације СФРЈ.

¹⁸ Đoko Tripković, *Jugoslavija–SSSR 1956–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013), 171.

показивала интерес за уклапање југословенског простора и оружаних снага у опште планове својих стратегијских концепција. Пошто су Совјети после губитка база у Албанији били приморани да ојачају своје присуство и позицију на Медитерану, показали су посебно интересовање за подморничке базе у водама Јадрана. Гледано у целости, сарадња на војном плану у том периоду одвијала се нормално.¹⁹

Почев од 1965. године, а посебно од посете југословенског председника Јосипа Броза Тита СССР-у²⁰, међудржавна сарадња протицала је у знаку наглашене совјетске спремности за практичан прилаз решавању текућих проблема из билатералних области. Позитивни развој билатералних односа пратила је интензивна активност совјетских дипломатских органа, чији је циљ било чвршће везивање Југославије за СССР. Током Титове посете СССР-у начелно се разговарало о набавци војног материјала на кредит. Совјетска влада је показала спремност да одобри југословенској влади кредит под повлашћеним условима ради куповине војнотехничке имовине у СССР-у.²¹ Споразум између две владе о куповини оружја и пратеће опреме потписан је у Москви 14. јуна 1966. и односио се на продужетак куповине оружја за период од 1966. до 1971. године.²² Главни елементи који су определили тадашњи однос Совјета према Југославији били су управо они који су дефинисали Југославију као пожељног економског и војног партнера због њеног географског положаја.²³

Развој и модернизација Југословенске народне армије

Велики проблем у овом периоду у развоју југословенских оружаних снага представљао је видан заостатак у развоју домаће

¹⁹ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-165, пов. бр. 445880, *Војна политика и стратегијске концепције СССР и односи са ЈНА*.

²⁰Јосип Броз и његови сарадници боравили су у званичној посети СССР-у у периоду од 18. јуна до 1. јула 1965. године.

²¹ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-163, пов. бр. 410404, *Билатерални односи*.

²²Ненад Ж. Петровић, „Војна сарадња СФРЈ са СССР-ом 1965–1970 г, *Војноисторијски гласник* бр. 2, (2016), 187.

²³Ђоко Tripković, *Jugoslavija–SSSR 1956–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013), 172.

војне индустрије. Парадоксалан је податак да је основну снагу оружаних снага Југославије чинила копнена војска (око 91%), чија је пешадија била наоружана обичним пушкама, док је од против-оклопне артиљерије свега 10% било способно да се супротстави савременим тенковима. У Југословенском ратном ваздухопловству (ЈРВ) у употреби се налазило чак 27 различитих типова авиона. Ситуација је била слична и у морнарици, где су преовладавали углавном застарели бродови, техника и опрема. Исти проблем био је присутан и у оклопним јединицама, док је основни проблем југословенске артиљерије био мали дomet и недовољна маневарска способност.²⁴

Зато период од 1965. до 1969. године представља један од најзначајнијих у послератном развоју југословенских оружаних снага, с обзиром на то да су постигнути значајни резултати у развоју концепције општенородне одбране и јачању оружаних снага, првенствено захваљујући увозу наоружања и војне опреме из иностранства.²⁵ Међуармијска сарадња са источноевропским земљама, а посебно са СССР-ом, постала је вишеструко корисна. Набавком знатних количина савременог тешког наоружања са Истока омогућено је модернизовање ЈНА. То наоружање је добијено по далеко повољнијим кредитима и знатно нижим ценама у односу на Запад. Кроз специјализацију, школовање и преобуку у СССР-у се радило на подизању стручне и техничке спремности југословенског старешинског кадра. Захваљујући војноекономској сарадњи са Совјетима у овом периоду, Југославија је наставила са радом на комплетирању одређених врста наоружања, опреме, одржавања, експлоатације набављене технике и унификације наоружања.²⁶ Само из СССР-а је набављено 1.111 разних тенкова, 145 транспортера, 520 IS-уређаја, преко 8.700 теретних аутомобила, 1.955 ауто-приколица итд. Захваљујући тим испорукама ЈНА је до краја 1970. године располагала са више од 1.300 нових тенкова, много савременијих, чија је могућност употребе била предвиђена за наредних деценију и по.²⁷

²⁴ *Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 17* (Opremanje naoružanjem), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 213.

²⁵ *Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 17* (Opremanje naoružanjem), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 67–80, 210.

²⁶ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-81, 422207, *Односи СФРЈ и СССР*.

²⁷ *Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 17* (Opremanje naoružanjem), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 262.

Пошто се развој ЈНА одвијао на основу годишњих планова, у складу са тим на седници Савета за народну одбрану 22. јула 1967. донет је Перспективни план развоја народне одбране за период од 1966. до 1970, односно 1975. године. Његов основни циљ је био фокусиран на решавање проблема даље модернизације југословенских оружаних снага. У разматрању Перспективног плана за тај период пошло се од потребе решавања неких доктринарних питања, имајући у виду нова борбена средства, првенствено нуклеарно и ракетно наоружање.²⁸

У образложењу Плана перспективног развоја констатовано је да ЈНА не располаже довољним бројем тенкова (који су махом застарели²⁹), те је стога била предвиђена набавка нових, модернизованих верзија појединих типова и специјализованих варијанти (тенкови за извлачење или носачи мостова), оклопних транспортера, командних кола, и то првенствено из СССР-а, на основу Споразума између две земље (14. јун 1966). Планом *Романија* из СССР-а је већ била испоручена сва предвиђена опрема за 1964. годину. У овом периоду ЈНА је због набавке нове совјетске технике за оклопне јединице била једина армија у региону која је поседовала тенкове источног и западног порекла. У њеном саставу налазило се чак шест различитих типова тенкова.³⁰

Међутим, тадашњи начелник Генералштаба ЈНА (Раде Хамовић)³¹ оценио је да је и поред набавки тенкова из СССР-а још увек било недовољно тенкова, с обзиром на то да је 65% њих било из Другог светског рата, а да је од тога 597 тенкова *шерман* већ било дотрајало или мале употребљивости. У периоду од 1965. до 1967. из употребе је повучено 388 тенкова *шерман* и остали су тек у понеким јединицама (њих око 369).³²

²⁸ *Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 17* (Опреманје наоружањем), (Београд: Војноиздavaчки и новински центар, 1989), 192.

²⁹ То су махом били тенкови набављени из програма америчке војне помоћи (MDAP) упућеној Југославији од 1951. до 1958. године: типови М4А3Е4 *шерман* и М47 *патон*, као и тенкови за извлачење М32/М32В1 и М74.

³⁰ Bojan Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija. Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006* (Београд: Институт за савремену историју, 2010), 147.

³¹ Раде Хамовић (1916–2009) обављао је дужност начелника Генералштаба ЈНА од 1961. до 1967. године.

³² *Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 3–1* (Копнена војска ЈНА), (Београд: Војноиздavaчки и новински центар, 1989), 125–126.

Зато је по Уговору за набавке од 1965. до 1975. била предвиђена испорука око 1.500 тенкова из СССР-а (и то 140 тенкова Т-54 од 1961. до 1965, 600 тенкова Т-34 у периоду 1966–1968. и 769 тенкова Т-55 у више верзија), како би се до 1975. године Југословенска армија осавременила тим типовима наоружања. Међутим, важно је нагласити да је посебан моменат у развоју оклопних јединица ЈНА представљало увођење у наоружање совјетског тенка Т-55А. Тај модел је био у употреби од средине 1964. па све до средине осамдесетих година и достигао је бројку од готово 2000 тенкова у тадашњој ЈНА. Истовремено је у периоду од 1966. до 1968. године текла набавка и 600 модернизованих тенкова Т-34В, такође из СССР. Захваљујући тим набавкама почетком марта 1966. делегација југословенског Генералштаба, предвођена генерал-мајором Ђорковићем, боравила је у СССР-у и том приликом водила разговоре о обуци тенкиста ЈНА у Совјетском Савезу. Тенкови набављени 1966. године (првих 200 комада Т-34В) налазили су се у конзервацији до доношења коначне одлуке о организацији оклопних јединица по плану Снага у 1967. и 1968. години.³³ Истовремено су у периоду од 1966. до 1968. године југословенски војни званичници тражили од СССР-а да упути своје стручњаке у Југославију ради помоћи у обуци. У совјетској војној доктрини оклопни транспортери су били пре свега борбена возила пешадије. Куповина новог совјетског наоружања и опреме за оклопно-механизоване јединице те школовање појединаца (тенкиста) на свим нивоима совјетских војних школа, имало је за циљ конкретно изучавање њихове тенковске доктрине и њен селективни пренос у југословенске ОМЈ.³⁴

Од средстава противоклопне одбране у наоружању југословенске војске биле су у употреби америчке ВО-75 mm (749 комада), руске противоклопне ракете *шмел* (чија је производња у СССР-у обустављена) и *маљутка*, као и панцирне гранате 100 mm на бази лиценце на чијој се производњи и развоју радило. Основни проблем противоклопне одбране представљала је застарелост класичних РТ и самоходних оруђа, од којих је само 8% било у могућности да се

³³ Bojan Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010), 152.

³⁴ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 3-2 (Kopnena vojska JNA), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 214.

ефикасно супротстави савременим тенковима. Стога је била неопходна модернизација система противоклопне борбе, која је уследила увођењем нових и савременијих врста наоружања. У прилог томе, у домаћој индустрији започела је производња већег броја ручних бацача и бестрзајних топова, како би $\frac{3}{4}$ средстава било оспособљено за борбу против тенкова.³⁵

За потребе ПВО из увоза су набављена значајна средства, између осталих и противавионски ракетни систем које је било неопходно припремити за оперативну употребу. Међутим, ту је постојао озбиљан проблем због мањкавости у снабдевању потребним ракетама. Проблем ПВО је дефинитивно представљала застарелост средстава, с обзиром на то да је већина била трофејног порекла (око 50%). До тада је у употреби био амерички TPS/10D, чији је домет износио само 18 км, који је замењен новим радаром за мерење висине до 35 км. Реализацијом планова набавки ракетних дивизиона, осматрачких радара и висинских радара знатно су порасле могућности праћења циљева на малим и великим висинама. Прва генерација аутоматизованих ПВО уведена је у наоружање 1966. године. Био је то аналогни-дигитални систем VAZDUN IP совјетског порекла. Паралелно је текла и набавка радарско-рачунарске технике и са Запада. Коришћењем увезене технике из обе земље дошло је до знатног пораста могућности југословенске ПВО.³⁶

Прихватање совјетске технике довело је до редовних бојевих гађања југословенских јединица ПВО у Совјетском Савезу. Припреме и прво гађање циљева у ваздуху на уређеном полигону реализовано је 1966. у СССР-у. Иако је примењени југословенски ПВО лично на совјетски (фронтовска авијација и ПВО), ипак је 1966. године било оцењено да је у Југославији први пут била створена организација ПВО на савременој основи.³⁷

Од краја педесетих година целокупна југословенска борбена авијација имала је у наоружању млазне авионе америчке производње (F-86E, F-86G и F-86D). Међутим, одржавање авиона је због великог броја различитих типова стварало тешкоће. Већина их је била израђена у иностранству, те је проблем представљало

³⁵ Исто, 231.

³⁶ Исто, 246.

³⁷ Bojan Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 203–204.

обезбеђење резервних делова, посебно за авионе чија је производња престала, а каквих је у југословенском ратном ваздухопловству било највише. Због ослонца на снабдевање из иностранства и преласка са једне технике на другу, запостављен је домаћи развој. Међутим, увоз наоружања и опреме из САД обустављен је 1963, када су САД донеле одлуку о забрани продаје ратне ваздухопловне технике југословенском Ратном ваздухопловству (РВ).³⁸ Зато је започела сарадња са СССР-ом, која се реализовала кроз набавке авиона. На основу Уговора о међуармијској сарадњи и програма модернизације РВ и ПВО, од 1966. године из Совјетског Савеза почео је увоз врхунске авијацијске технике (надзвучни авиони, средњи транспортни авиони и хеликоптери), ракетне технике и радарско-рачунарске технике.³⁹ Већина авиона који су до тада били у употреби у југословенском РВ (осим МиГ-21) махом су потицали из војне помоћи или куповине на Западу и били су већ прилично стари (15–16 година), те је постојао и мањак резервних делова. Зато су за период од 1961. до 1965. године биле уговорене набавке 40 совјетских ловаца пресретача МиГ-21F-13 и четири двоседа МиГ-21U. Током 1966. и 1967. године набављене су и додатне количине авиона 18 МиГ-21PFM и 14 МиГ-21U. У ловачкој авијацији средином 1968. године у употреби је било 28 авиона МиГ-21PFM, који су имали радар, за разлику од старијих примерака МиГ-21F-13 који су имали само радарски даљиномер. За МиГ-21PFM биле су примљене радио-вођене ракете К-51. Стога су југословенски пилоти и техничари били у обавези да заврше преобуку на авионима МиГ-21PFM, који су махом уведени у наоружање тек крајем 1967. године. У складу са тим на југословенске аеродроме су довођени механичари из СССР-а, који су били задужени за одржавање авиона у гарантном року од годину дана.⁴⁰ Одлука о увођењу у наоружање совјетског авиона МиГ-21 значила је, у ствари, повећање борбених могућности југословенског РВ, јер је тај авион у односу на амерички

³⁸ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 4 (RV и PVO), (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989), 434.

³⁹ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 4 (RV и PVO), (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989), 429.

⁴⁰ Ненад Ж. Петровић, „Набавка авиона из Совјетског Савеза за потребе југословенског ратног ваздухопловства 1961–1964. године”, У: *Сто година српског војног ваздухопловства* (уредник: Драгана Марковић), (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2014), 279–292.

F-86E (ловац-пресретац) имао већа преимућства, и то у вођеним ракетама V-V и способности за дејства на великим висинама, преко 12.000 метара. Међутим, паралелно је уследила и набавка већег броја половних америчких авиона типа F-86D због поседовања опреме за дејства ноћу. Преобука на употребу типа авиона F-86D (извиђач) трајала је читаве 1968. године. Ради достизања пројектоване бројке у југословенском Ратном ваздухопловству, која је подразумевала око 400 борбених авиона, морало се радити на увођењу у употребу школских авиона који је у рату требало да имају предвиђену борбену употребу и да на тај начин допуњују потребну квоту.⁴¹ Сходно томе у Југославији је у том периоду дошло до развоја војне индустрије и појаве првих генерација домаћих млазних школско-борбених и борбених авиона N-60 *галеб* и борбеног J-21 *јастреб*, који су били намењени за јуришна и извиђачка дејства и почели су да се користе у наоружању у периоду од 1966. до 1972. године. Потом је дошло до делимичног преоружавања ловачко-бомбардерске авијације, модернизације и преоружавања ловачке авијације, као и делимичне модернизације извиђачке авијације. На тај начин могућности ловачке авијације биле су повећане око два пута, док је набавком домаћих ловаца-бомбардера *галеб* и *јастреб* било завршено преоружавање ловачко-бомбардерске авијације. Испоставило се да је употреба тих типова авиона била далеко боља од до тада коришћеног америчког авиона F-84G (ловца-бомбардера) с обзиром на мању носивост и способност дејства са травнате подлоге. Истовремено је и извиђачка авијација била побољшана набавком суперсоничних авиона (МиГ-21R) и дозвучних авиона (RF-84G). Поред авиона, почетком 1968. године СССР је отпочео са испоруком нових транспортних хеликоптера Ми-8 Југославији.⁴² Ослонац на совјетску технику довео је до примене неких елемената совјетске војне организације. Реализацијом Плана перспективног развоја у периоду од 1966. до 1970. године дефинитивно је била побољшана и способност, и ефикасност Ратног ваздухопловства.⁴³

⁴¹ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 4 (RV и PVO), (Београд: Војноиздavaчки и новински центар, 1989), 233.

⁴² *Исцо*, 295–298; Bojan Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana* (Београд: Institut za savremenu istoriju, 2017), 247.

⁴³ *Исцо*, 236.

Међутим, иако су војна опрема и наоружање у том периоду махом пристизали са Истока, нужно је споменути да су се у овом сегменту у много чему осећали и утицаји Запада. Наиме, по угледу на западна ваздухопловства на авионима РВ и ПВО од 1966. године појављују се први симболи ескадрила, тзв. беџеви. Заслуга за ту иновацију припада тадашњем команданту ваздухопловства Виктору Бубњу.⁴⁴

У читавом том периоду попуна и обука пилота била је један од кључних проблема РВ и ПВО. С обзиром на то да је пилотска обука била веома скупа, 1969. године је било укупно 1.018 пилота, од којих се 894 налазило у јединицама. Критеријум за однос пилота и авиона временом се мењао.⁴⁵ Међутим, „издвајање Југославије из програма МДАР⁴⁶, ширег окриља НАТО, несврставање уз Варшавски пакт као и посебно инсистирање на изради домаћих борбених авиона су довели до ситуације да од средине шездесетих година неки суседи Југославије развију јачу офанзивну авијацију”.⁴⁷

Захваљујући набавкама нових радарских средстава из СССР-а у овом периоду (1966–1968) дошло је и до модернизације јединица за Ваздухопловно осматрање, јављање и навођење (ВОЈИН). Од 1966. уводе се радари за мерење висине типа PRV-11 (13 комплета), затим осматрачки радари Р-12 (8), Р-35(15) и Р-14 (2) радар великог домета и Р-15, који је био намењен за покривање малих висина и непокривених зона.⁴⁸ Припадници јединица ВОЈИН (ловачких авијацијских и ракетних јединица), њих око 90, налазило се на школовању и обуци по градовима СССР-а (Лавов, Владимир, Краснодар). Истовремено, совјетски стручњаци за радаре Р-30 држали су курсеве на Аеродрому „Батајница”.⁴⁹

У истом периоду, према образложењу Перспективног плана развоја, Ратна морнарица успела је да се модернизује тако што се

⁴⁴ Виктор Бубањ је у периоду од 1970. до 1972. обављао функцију начелника Генералштаба Југословенске народне армије. Такође је био главни планер и руководиоца великог маневра „Слобода '71” и члан Савета народне одбране председништва СФРЈ.

⁴⁵ Bojan Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 198–199.

⁴⁶ Mutual Defense Assistance Program (Program pomoći za zajedničku odbranu).

⁴⁷ Исто, 202.

⁴⁸ Bojan Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушна odbrana* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2017), 241.

⁴⁹ Исто, 237.

растеретила великог броја застарелих и неефикасних објеката, замењујући их новим, модерним средствима. У међувремену су изграђене три подморнице, 10 ракетних чамаца, 14 торпедних чамаца, 22 патролна чамца, шест помоћних бродова итд. Тим мерама решена су основна питања развоја Ратне морнарице. Изграђена је главнина ударног дела флоте, ојачан систем осматрања и везе на обали, извршена модернизација обалске артиљерије, те делимично побољшана противподморничка, минска, противминска и против-ваздушна одбрана.⁵⁰

Проблем лоше техничке опремљености, застарелим и дотрајалим средствима, био је присутан и код средстава везе и електронике. Зато је у овом периоду била предвиђена набавка материјалних средстава за вођење електронског рата. Дошло је до попуњавања средствима везе из увоза са Запада (RRU-800, радио-пријемник VF и VVF, телеграфски вишеканални уређај, радио-телепринтерски пријемник итд.) која је износила од 1,9 до 86%, док је попуњеност средствима везе из увоза са Истока (радио-пријемник VF, RU-800W, 400W и 750W, затим 15W, 20W, 35W, 100W и RRU R-459) износила од 1,58 до 58,3 одсто. Проблем је и даље представљао сазнање да је део средстава који је коришћен у служби везе и командовања био из Другог светског рата. Расположиви подаци указују да је у том периоду из домаће производње било реализовано 39,6% вредности укупне набавке, док је из увоза потицало 60,4%, од којих је из СССР-а било 90,53 одсто.⁵¹

Међутим, совјетска агресија на Чехословачку 1968. године изменила је перцепцију будућег непријатеља, која је била присутна у дотадашњим ратним плановима „Дрвар“, „Дрвар 2“⁵² и „Снага“ где

⁵⁰ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 17 (Opremanje naoružanjem), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 318–325.

⁵¹ *Исто*, 345–347.

⁵² „Дрвар-2“ као нови план реорганизације подразумевао је промене у организацији, формацији и дислокацији јединица. Према плану „Дрвар“ употреба оклопних јединица требало је да буде прилагођена условима напада атомским наоружањем. Зато је реорганизација „Дрвар-2“, у ствари, имала за циљ знатно побољшање структуре родова и служби унутар оклопних јединица. Њена главна карактеристика било је враћање батаљона као степена командовања и нивоа организовања. У оквиру реорганизације тенковске чете биле су стандардизоване на десет тенкова. Реализацијом плана „Дрвар-2“ 1964/1965. реорганизације у ЈНА нису окончане, већ су настављене и 1966. године реорганизовањем и оклопних јединица у оквиру новог плана „Снага“. План нове реорганизације и распоред оклопних јединица ЈНА био је тако пројектован да буде ослоњен на преоружавање

се искључиво рачунало на агресију са Запада. „Искуство кризе је наметнуло одбацивање идејног концепта плана „Снага” и његову модификацију у „Снага 2”, а касније и стварање новог плана Рудо који је укључио и могућност агресије са Истока”.⁵³

Војна интервенција социјалистичких земаља у ЧССР-у убрзала је процес развоја и усавршавања југословенске доктрине и система општенародне одбране у целини. Стога је 1968. представљала преломну годину у систему дефинитивног напуштања класичног система одбране и организације оружаних снага и новог опредељења за концепцију, доктрину и систем општенародне одбране. Упркос свему, економска и војна сарадња између две земље је настављена у сличном обиму као претходних година.

После интервенције Совјета у ЧССР-у уследила је стагнација у међуармијским односима са социјалистичким земљама, осим на војноекономском плану. Непосредно после тих догађаја СССР је отказао пријем за преобуку 32 југословенска војна стручњака, а југословенска страна одустала је од договореног упућивања војних лица на школовање у СССР. Међутим, у октобру 1968. године у СФРЈ су испоручена два совјетска извиђача МиГ-21Р са контејнерима за дневно фото-снимање и радио-техничко извиђање. Југословенски пилоти су 1969. године опет боравили у СССР-у на гађању ракетама ваздух-ваздух из МиГ-21РФМ.⁵⁴ Иако је школовање и усавршавање југословенског кадра у СССР-у 1968/69. било сведено на најмању могућу меру, војноекономска сарадња углавном је текла нормално. Било је извесних тешкоћа у реализацији испорука по питању неа-

совјетском техником. План је требало спровести до 1970. године. Паралелно је текла и успешна реорганизација ваздухопловства у складу са планом реорганизације ЈНА „Дрвар-2”. Из састава команде РВ и ПВО у самосталну формацију издвојена је Управа ПВО. Такође су уследиле и формацијске промене у нижим јединицама. Основна је укидање пет ваздухопловних команди и повратак на организацију у оквиру два ваздухопловна корпуса. Међутим, реорганизације су настављене 1966. доношењем новог плана – „Снага”. Агресијом на Чехословачку, коју су извршиле армије Варшавског уговора предвођене СССР-ом, јединице ЈНА, а посебно РВ и ПВО, преведене су у виши степен борбене готовости. Криза у ЧССР-у донела је, у ствари, нови талас редефинисања употребе јединица РВ и ПВО, поготово у домену нових ратних планова и елабората борбене готовости.

⁵³ Више о томе видети: Aleksandar Radić, „Vežba Avala – Jugoslovenska odbrana od Varšavskog pakta 1968. godine”, *Istorija 20. veka*, br. 2 (2006), 87–104.

⁵⁴ Aleksandar Radić, „Vežba Avala – Jugoslovenska odbrana od Varšavskog pakta 1968. godine”, *Istorija 20. veka*, br. 2 (2006), 87–104.

журности и некомплетности примљених материјала, као и непотпуности асортимана резервних делова.⁵⁵

У циљу развоја других видова војне сарадње између две земље наставило се са реализацијама сусрета државника на различитим нивоима. Због сталних проблема везаних за испоруке наоружања и војне опреме државни секретар за народну одбрану генерал-пуковник Никола Љубичић⁵⁶ упутио је 11. јуна 1969. позив за састанак совјетском амбасадору Ивану Бенедиктову⁵⁷. Током састанка настојао је да га упозна са постојећим проблемима, који су се односили на набавке совјетског наоружања и војне опреме за потребе ЈНА. Совјетски амбасадор је био упознат само са два крупна проблема из тог сегмента. Један се односио на испоруке технички неисправних торпеда, а други на иницирајуће метке и пружање помоћи ЈНА у организацији ремонта мотора за ракетне и торпедне чамце. Ради превазилажења тог проблема, према речима совјетског амбасадора, дошло је до потписивања уговора између влада две земље, који је подразумевао долазак групе совјетских стручњака у Југославију ради пружања техничке помоћи на ремонту мотора. Уговор је предвиђао и долазак два стручњака чији је задатак био да раде на пружању техничке помоћи у производњи противтенковских ракета *маљутка* по совјетској лиценци. Совјетски амбасадор је навео да је у разговору са југословенским војним представницима добио потврду да је квалитет испоручене совјетске опреме био на задовољавајућем нивоу, изузев неких ретких и ситних случајева. Међутим, у Југославији је било све присутније мишљење о потреби прекида међуармијске сарадње са СССР-ом. Сходно томе отказане су бројне посете совјетских војних бродова југословенским лукама. Истовремено је и југословенска страна одустала од упућивања на обуку у СССР виших официра ратне морнарице, са адмиралом

⁵⁵ Bojan Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija Jugoslovenske oklopne jedinice 1945-2006*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010), 194-198.

⁵⁶ Никола Љубичић (1916–2005) био је председник председништва Србије (од 1982. до 1984) и генерал ЈНА. Завршио је Војну академију 1950, био начелник Ратне школе и заповедник Прве армијске области. Од 1967. до 1982. био је савезни секретар за народну одбрану. Важио је за једног од најближих сарадника председника Југославије.

⁵⁷ Иван Бенедиктов (1902–1983) био је совјетски амбасадор у Београду од 1968. до 1971. године.

Бранком Мамулом на челу.⁵⁸ Међутим, упркос свим тим чињеницама совјетски амбасадор је ипак сматрао да су се југословенско-совјетски односи развијали у позитивном смеру, чему је умногоме допринела посета совјетског министра иностраних послова Андреја Громика⁵⁹ Југославији од 2. до 6. септембра 1969. године. Према мишљењу совјетског амбасадора Бенедиктова напредак у билатералним односима утицао је на стварање повољне атмосфере за наставак развоја међуармијских односа.⁶⁰

У том циљу државни секретар за народну одбрану генерал-пуковник Никола Љубичић други пут је, 18. октобра 1969, примио совјетског амбасадора Бенедиктова у Београду, који је искористио прилику да пренесе поруку совјетског маршала Андреја Гречка⁶¹ којом је био обновљен позив југословенској војној делегацији са државним секретаром на челу да посети СССР 1970. године. Амбасадор Бенедиктов указао је и на потребу узајамног присуствовања појединим војним вежбама и маневрима с обзиром на то да је такав чин представљао најбољи начин за упознавање совјетске технике и њеног функционисања. Југословенска страна показала је интерес за даље набавке најновије технике из Совјетског Савеза. Током сусрета било је указано на постојеће тешкоће у реализацији уговора о

⁵⁸ Бранко Мамула (1921) био је политички комесар флоте и поморске зоне, начелник оперативног одељења команде Ратне морнарице, начелник управе Ратне морнарице, командант Војнопоморске области и помоћник савезног секретара за народну одбрану. Од 1979. до 1982. обављао је функцију начелника Генералштаба ЈНА, а од 1982. до 1988. савезног секретара за народну одбрану.

⁵⁹ Андреј Андрејевич Громико (1909–1989), совјетски политичар и дипломата. У периоду од 1957. до 1985. године био је совјетски министар спољних послова. Ту функцију обављао је најдуже од свих министара спољних послова у историји СССР-а. Након тога, 1985, постављен је за председника Президијума Врховног совјета.

⁶⁰ ДА, МСП, РС, ПА, 1969, Ф-1, стр. пов.77, *Забелешка о посети совјетског амбасадора Бенедиктова државном секретару за народну одбрану*; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 282.

⁶¹ Андреј Гречко (1903–1976) био је совјетски генерал, маршал и министар одбране. Завршио је Војну академију 1936, затим похађао совјетску Генералштабну академију на којој је дипломирао 1941. године. Током Другог светског рата постављен је за заменика главнокомандујућег Првог украјинског фронта. После рата, до 1953, био је главнокомандујући Кијевског војног округа. Између 1953. и 1957. био је главнокомандујући Совјетских снага у Источној Немачкој. Унапређен је у чин маршала Совјетског Савеза 1955. године. Од 1957. до 1960. био је главнокомандујући копнених снага, да би од 1960. до 1967. био постављен за главнокомандујућег снага Варшавског пакта. За министра одбране постављен је 1967. и на тој дужности остао је све до смрти, 1976. године.

лиценцама, пре свега на спорост и затварање одређених совјетских институција југословенским стручњацима. Ова посета совјетског амбасадора очигледно је имала за циљ покретање и убрзавање посете југословенског државног секретара за народну одбрану СССР-у, као и оживљавање међуармијске сарадње, која је после догађаја у ЧССР-у у неким видовима стагнирала.⁶²

Оживљавање војне сарадње са Сједињеним Америчким Државама

Југославија је спадала у земље на које се чехословачка криза најиндиректније рефлектовала у сваком спољнополитичком правцу. Амерички генерал Ерл Гилмор Вилер⁶³, шеф заједничких штабова свих родова америчке војске, сматрао је да је совјетска инвазија у ЧССР представљала разлог останка америчких снага у Европи. Док је интервенција у ЧССР-у оцењена као опасан чин по сигурност у регији, према мишљењу Американаца интервенција на Југославију могла је да има далеко веће последице. Окупација Југославије и излазак СССР-а на Јадранско море могли су да поремете баланс снага на Медитерану и угрозе јужно и југоисточно крило НАТО-а.⁶⁴ Зато је у америчком естаблишменту, као и средствима јавног информисања, постајала све израженија наклоност и подршка југословенском независном положају. До војне интервенције Совјета у ЧССР-у Југославија је у америчкој штампи била у другом плану. Међутим, после ње код америчке стране преовладало је мишљење да је Југославија била и остала најпрогресивнија независна земаља у социјалистичком свету и да на том путу није било колебања чак и када је долазило до највећих

⁶² ДА, МСП, РС, ПА, 1969, Ф-1, стр. пов.77, *Забелешка о посети совјетског амбасадора Бенедиктова државном секретару за народну одбрану*.

⁶³ Ерл Гилмор Вилер (Earl Gilmore Wheeler, 1908–1975) био је амерички генерал и начелник Генералштаба од 1962. до 1964. године. Потом је постављен за шефа Здружених штабова свих родова америчке војске од 1964. до 1970. године.

⁶⁴ Хрвоје Класић, „Унутрашњополитичке и вањскополитичке активности Југославије након интервенције Варшавског пакта у Чехословачкој 1968. године”, У: 1968. *Четрдесет година после*, уредник: Радмила Радић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 519–549.

претњи.⁶⁵ САД су настојале да интензивно прате југословенски унутрашњи развој. Од момента именовања новог америчког председника и администрације уследило је побољшање односа између две земље. Политика новоизабраног председника Ричарда Никсона имала је за циљ разбијање представе о комунистичким земљама као монолитном непријатељу, ослобађање америчке политике у Европи од вета СР Немачке, ликвидацију мултилатералне нуклеарне флоте, јењавање агресивног антикомунизма у САД, даље развијање односа са појединим земљама без обзира на присутне разлике у њиховим друштвено-политичким структурама и виђењима међународних проблема.⁶⁶

Последице напада на ЧССР по ЈНА биле су вишеструке. Све будуће процене полазиле су од могућности напада на Југославију са било које стране, што је за последицу имало прилагођавање до тада примењиваних ратних планова. Све је указивало на потребу модернизације ЈНА и развоја домаће војне индустрије. На основу анализа слабости мобилзацијских радњи радило се на предузимању потребних мера ради поправљања таквог стања. Тако је у РВ и ПВО, поред повећања капацитета противавионске одбране са земље, дошло до преласка на систем подземних аеродрома и склоништа, као и на потпуно затварање свих делова ваздушног простора радарским осматрањем.⁶⁷

Америчка страна показала је видно интересовање за повећање сарадње са југословенском владом у области продаје савременије војне опреме до степена док јој то дозвољава национална безбедност. Таква иницијатива нове америчке политике према Југославији сматрана је важним кораком ка побољшању односа између влада двеју земаља и њихових војних заједница. На тај чин Амерка се одлучила вођена страхом да совјетска страна, користећи просторе Југославије, не настави са даљим продором преко Балкана ка Западу. Совјетска интервенција у ЧССР-у и опасност да тај сценарио понови у Југославији утицао је и на процес обликовања југословенске спољнополитичке доктрине и стратегије. Кроз настојање да

⁶⁵ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-158, 422732, *Шифровани Телеграм из Вашингтона 17. 04. 1969.*

⁶⁶ *Исто.*

⁶⁷ Миле Бјелајац, „ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века”. У: 1968. *Четрдесет година после*, Уредник: Радмила Радић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 379–417.

обнове војну сарадњу, првенствено да ојачају југословенске оружане снаге, Сједињене Државе тежиле су да војно, економски и политички задрже Југославију у својој интересној сфери. Сматрале су да су јачањем економске и обновом војне сарадње у могућности да заштите Југославију од совјетског утицаја и омогуће јој очување суверенитета, територијалног интегритета и независности.⁶⁸

С обзиром на сва дешавања како на унутрашњем (децентрализација и децентрализација функција државе започета Уставом из 1963. године), тако и на међународном плану (шестодневни арапско-изарелски рат 1967, совјетска инвазија на ЧССР 1968), Југославија је била приморана да почне са радом на изградњи војне моћи и одлучности да је употреби. То је чинило важну компоненту њене одбрамбене стратегије. Самим тим постала је неопходна и ревизија Десетогодишњег плана развоја оружаних снага, као и уношење нових елемената у концепцију и доктрину вођења општеномодног одбрамбеног рата са становишта јачања територијалне одбране и комбинованог облика оружане борбе. Из тих разлога ДСНО је почео са конституисањем територијалне одбране.⁶⁹ У Београду се, почев од 1967. године, разматрао план развоја значајних формација територијалне одбране и почело се инсистирати на герилском типу рата. Територијална одбрана постала је најшири облик организовања грађана за општеномодни оружани отпор. Она је, у ствари, требало да представља концепт укупног јачања снага за вођење комбинованог и партизанског облика оружане борбе, а не пут за стварање републичких (националних армија). Првобитно југословенско планирање заснивало се на чињеници да је одбрана требало да буде усмерена против напада са Запада. Међутим, таква оријентација се изменила и убрзала програм реформи Београда после инвазије Совјета на ЧССР 1968. године. Врло брзо је дошло до припреме Нацрта новог Закона о народној одбрани, чији је нацрт био усвојен на седници југословенске владе 18. септембра 1968, а ступио је на снагу 11. фебруара 1969. године. „Систем општеномодне одбране се заснивао на организованом укључивању свих цивила окупљених у оквиру ме-

⁶⁸ Татјана Милошевић, „Обнова војне сарадње САД и СФРЈ 1970–1974“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 280–281.

⁶⁹ *Razvoj oružanih snaga SFRJ*, knjiga 7 (OS SFRJ SSNO), (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989), 193.

сних заједница, општина и република у територијалне оружане јединице, контролисане од локалних политичких функционера у тим заједницама". Од 1968. године општенодродна одбрана се изграђује не само као одбрамбено-заштитни и јединствени систем за одбрану земље и вођење рата већ и као снажно средство за одвраћање од агресије. Тако конципирана и организована Територијална одбрана била је основ за даљи развој оружаних снага, које су биле конституисане као две основне, по циљу јединствене стратегијске компоненете оружаних снага ЈНА (Југословенска народна армија) и ТО (Територијална одбрана). У то време југословенски председник се у једном од разговора са америчким државним подсекретаром Николасом Каценбахом држао става да ће поменути концепт општенодродне одбране бити основа одбрамбене спремности Југославије и да захваљујући њему неће више бити потребе за истовременом мобилизацијом становништва. Према проценама југословенског председника у Југославији се под оружјем налазило близу два милиона људи, од који су 1.200.000 чинили припадници регуларне војске.⁷⁰

Иако је примена новог закона наилазила на бројне проблеме, Београд је ипак био одлучан у намери да га спроведе. У складу са новим законом о народној одбрани дошло је до измена граница армијских области. Уследило је њихово веће поклапање са републичким границама. Армија је добила своју аутономну партијску организацију и отпочела је са појављивањем као самостални део у оквиру ЦК СКЈ.⁷¹

⁷⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 262. ДА МСП РС, стр. пов., ф-5, 144. Забелешка о разговору Председника Републике са државним подсекретаром САД Николасом Каценбахом, 18.октобра 1968. у Београду. Више о томе видети: Татјана Милошевић, „Обнова војне сарадње САД и СФРЈ 1970–1974“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 257–282, Миле Бјелајац, „ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века“. У: 1968. Четрдесет година после, Уредник: Радмила Радић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 379–414; Драган Богетић, „Југословенско-совјетски односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968. године“. У: 1968. Четрдесет година после, Уредник: Радмила Радић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 129–161.

⁷¹ Миле Бјелајац, *Војска и дипломатија Србија и Југославија 1901–1999* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2010), 279–280. Миле Бјелајац, „ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века“. У: 1968. Четрдесет година после, Уредник: Радмила Радић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 408–414. Примена новог Закона, отпор Ранковићевој смени 1966, били су само неки од разлога који су довели до смењивања генерала Ивана Гошњака са

У југословенским оружаним снагама је у овом периоду и даље била у употреби америчка опрема и техника која је већ била застарела или у таквом стању да је за даљу употребу и одржавање било неопходно улагати знатна материјална средства. То се посебно односило на разне врсте и калибре муниције, која је била добијена по основи војне помоћи. Вредност те муниције износила је преко 100 милиона долара, а њен ремонт био је неопходан (замена каписли, упаљача, експлозива). Проблем је представљао то што се после ремонта таква муниција више није сматрала оригиналном и произведеном по америчкој лиценци с обзиром на то да су на њој вршена разна усавршавања и модификације. Трошкови ремонта износили су 30–50% вредности нове муниције. Зато је југословенска влада крајем шездесетих и почетком седамдесетих година покушала да од америчке владе издејствује одобрење којим би јој било омогућено отуђење и продаја тих средстава.⁷²

Војна сарадња између две државе крајем шездесетих настављена је кроз друге видове. Почетком јануара 1969. југословенска влада је упозната са намером припадника Националног ратног колеџа (National War College) из Вашингтона да посете Југославију. Група је чинило 31 слушаца и шест професора, а боравак у Београду био је предвиђен за период од 23. до 25. априла исте године. Радило се о припадницима Високе политичке школе у

положаја министра 1967, као и једног броја генерала који су се супротставили концепту наоружаног народа. Америчке службе имале су податке да је југословенска мобилизација у августу и септембру 1968. била екстремно спора, конфузна и неефикасна. Инвазија на ЧССР и југословенски неадекватни одговор само су подстакли преиспитивање одбрамбене стратегије укључујући и мобилизацијске планове. У Југославији је 1968. године пензионисано 2.400 официра и 38 генерала. Према мишљењима западних аналитичара, одступање генерала Гошњака није било повезано са случајем Ранковић и Брионским пленумом, већ је било редуковано на сукоб око стратегије одбране, који се развијао од 1966. године. Посебна пажња у анализама западних обавештајаца била је посвећена односу према ЈНА у Хрватској. Наведено је да је брза и недовољно промишљена одлука да се иде на формирање територијалне одбране примарно дошла од руководства хрватског СК и хрватских генерала. Стање ЈНА у коме су је затекли догађаји у ЧССР-у 1968. било је последица дешавања у политичком врху, Партији, па и самој војсци. Више о томе видети: Љубодраг Димић, „Година 1968 – исходиште нове југословенске спољнополитичке оријентације”, У: 1968. *Четрдесет година после*, Уредник: Радмила Радић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 339–375.

⁷² ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-171, 71, *Продаја средстава по Споразуму о војној помоћи из САД*.

Вашингтону, што је указивало на то да су се међу слушаоцима школе налазили и функционери Стејт департмента.⁷³

У циљу даље сарадње америчка амбасада наставила је са упућивањем многобројних захтева југословенском Државном секретаријату иностраних послова за различите посете. Између осталог, у једном од њих тражено је одобрење за незваничну посету крстарице „Литл рок“ (*Little Rock*) из састава Шесте флоте Дубровнику од 20. до 24. маја 1969. године. Крстарицу „Литл рок“ чинила је посада од 120 официра и 1.200 морнара, којом је командовао вицеадмирал Дејвид Ричардсон (*David Richardson*)⁷⁴. Истовремено, представник америчке амбасаде у Београду упознао је југословенску страну са жељом команданта Шесте флоте да посети Београд, али му се због ситуације у земљи није могло изаћи у сусрет.⁷⁵

То је био само разлог више да се америчка амбасада 18. јуна 1969. поново обрати југословенској влади са захтевом да одобри посету Дубровнику америчком разарачу „USS. Domato”.⁷⁶ Његов боравак у југословенским територијалним водама био је планиран од 31. јула до 4. августа. На њему се налазило око 20 официра и 260 морнара, али без авиона.⁷⁷ Полазећи од закључка Комисије Савезног извршног већа (СИБ) за односе са иностранством, дошло се до закључка да број посета једне стране државе на годишњем нивоу није могао да буде већи од три. С обзиром на то да америчка страна већ дуже време није злоупотребљавала југословенско гостопримство, посета је одобрена.⁷⁸

Међутим, поред примера успешне војне сарадње, често је долазило и до инцидентних ситуација, за које су углавном били одговорни амерички официри. Највише инцидентата забележено је

⁷³ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, 4921, *Забелешка о разговору Р. Брзића са Б. Мортонем другим секретаром амбасаде САД 10. 01. 1969.*

⁷⁴ Дејвид Ричардсон (1914–2005) био је вицеадмирал морнарице Сједињених Држава. Дипломирао је на Морнаричкој академији САД 1936, био у служби од 1936. до 1970. године. Био је главнокомандујући Шесте америчке флоте у Средоземљу од 1968. до 1970. године.

⁷⁵ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, 410553, *Информација у вези посете америчког ратног брода.*

⁷⁶ *United States Ship – USS.*

⁷⁷ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, 422192, *Забелешка о разговору Ц. Јоба са Р. Мудом саветником америчке амбасаде 18.06.1969.*

⁷⁸ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, 410 553, *Информација у вези са предстојећом посетом америчког ратног брода Југославији.*

у близини југословенских војних аеродрома, где су амерички официри имали задатак да прикупљају обавештајне податке за потребе америчке владе. Једном приликом Управа безбедности СФРЈ саопштила је да су органи Секретаријата унутрашњих послова (СУП) и војна полиција 29. јула зауставили аутомобил у коме су се налазили пуковник Марвин Бородкин и његов помоћник Џејсон Карлајл због недозвољеног кретања у забрањеној зони у непосредној близини Аеродрома „Тузла“. Пуковник Бородкин је иначе био врло активан у опсервацији војних објеката, често је правио прекршаје и кретао се у забрањеним зонама. Од 24. августа 1968, као амерички ваздухопловни изасланик и војни изасланик Министарства одбране САД у Југославији, учествовао је у обавештајној делатности. Према подацима Управе безбедности само је током септембра извршио пет опсервација објеката ЈНА, при чему је начинио неколико озбиљних прекршаја. Овакви поступци појединих америчких официра свакако су утицали на погоршање односа између САД и СФРЈ. Обе стране сматрале су да им је у интересу превазилажење неспоразума, због чега је и донета одлука о повлачењу америчког пуковника Бородкина из Југославије.⁷⁹

Ради очувања даље добре међудржавне сарадње прецизирано је на којим местима и путевима није било дозвољено кретање америчким војницима, грађанима и туристима. Због других могућих инцидената, у овом случају шпијунаже америчког пуковника Бородкина чак се размишљало о евентуалном бројачном смањењу америчких војних представника у Југославији, а из познатих разлога амерички амбасадор је био вољан да регулише активности америчког војног изасланства уз југословенску помоћ.⁸⁰

ЗАКЉУЧАК

На развој концепције, доктрине вођења општеномбројног одбрамбеног рата, опремање и наоружање Југословенске народне армије у овом периоду утицали су бројни чиниоци унутрашњег и међународног карактера. .

⁷⁹ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, 428336, *Информација у вези са инцидентом код Тузле 29.07.1969.*

⁸⁰ АЈ, КРР, I-5- b/SAD .

Рат у Вијетнаму, трећи арапско-израелски рат 1967. године, војна интервенција чланица Варшавског уговора у ЧССР-у 1968, трка у наоружавању, као и заостравање односа између САД и СССР-а, свакако су се одражавали на безбедност Југославије. Самим тим су утицали и на промене њене војне доктрине, стратегије оружане борбе, као и снабдевање неопходном опремом и наоружањем. Паралелно се 1965. године на унутрашњем плану одвијала велика привредна реформа. Истовремено су текле и борбе за самоуправљање, демократизацију друштва и Партије, као и преуређивање југословенске федерације, које су се такође рефлектовале на стање у ЈНА. Изузетан геостратешки положај Југославије истовремено је представљао и претњу по њен мир и стабилност с обзиром на то да је њен простор раздвајао планове суперсила на ширем подручју Средоземља. Стога је било неопходно радити на модернизацији ЈНА путем увоза савременије технике, опреме и наоружања у циљу очувања територијалног интегритета, суверенитета и независности Југославије.

Престанком опасности са Истока и обуставом америчке војне помоћи 1958. године дошло је до увођења нове доктрине Стратегије општеноародног рата. Југославија се окренула Совјетском Савезу, као новом снабдевачу савременим и тешким наоружањем. Шездесетих година у ЈНА је у већој мери почео да продира национализам, што доводило до забринутости југословенски оријентисаног кадра. Међутим, овај период (1965–1969) представља један од значајнијих у развоју и опремању оружаних снага Југославије, с обзиром на то да је чак 80% наоружања стизало из СССР-а. Совјетска војна интервенција у ЧССР-у 1968. утицала је на измену перцепције о будућем непријатељу Југославије, а самим тим се рефлектовала на убрзани поступак доношења Закона о народној одбрани и креирање новог ратног плана „Рудо“. Уследило је уношење нових елемената у концепцију и доктрину вођења општеноародног одбрамбеног рата, који је укључивао и могућност агресије са Истока. Стога стабилност Југославије и њена армија после 1968. почињу да постају брига западног блока држава, које постају свесне великог стратешког добитка који могу остварити одвајањем Југославије од источног блока. У страху од могућег понављања прашког сценарија на улицама Београда, југословенски

естаблишмент почео је да инсистира на поновном оживљавању војне сарадње са Западом.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ), фонд: Кабинет Председника Републике (КПР) 837.

Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСП), Политичка архива (ПА), Југославија 1964–1970.

Литература:

Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.

Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972–1975*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2015.

Богетић, Драган. „Југословенско-совјетски односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968. године”. У: *1968. Четрдесет година после*, Уредник: Радмила Радић, 129–161. Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.

Бјелајац, Миле. *Војска и дипломатија. Србија и Југославија 1901–1999*. Београд: Медија центар Одбрана, 2010.

Бјелајац, Миле. „ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века.” У: *1968. Четрдесет година после*, Уредник: Радмила Радић, 379–417, Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.

Димић, Љубодраг. „Година 1968 – исходиште нове југословенске спољнополитичке оријентације”. У: *1968. Четрдесет година после*, Уредник: Радмила Радић, 339–375, Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.

Dimitrijević, Bojan. *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Dimitrijević, Bojan. *Modernizacija i intervencija. Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Dimitrijević, Bojan. *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушна odbrana*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2017.

Класић, Хрвоје. „Унутрашњополитичке и вањскополитичке активности Југославије након интервенције Варшавског пакта у Чехословачкој 1968. године”. У: 1968. *Четрдесет година после*. Уредник: Радмила Радић, 519–549. Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.

Laković, Ivan. *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006.

Nikoliš, Dušan. *SAD, Strategija dominacije*. Београд: Радничка штампа, 1985.

Милошевић, Татјана. „Обнова војне сарадње САД и СФРЈ 1970–1974”, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 257–282.

Петровић, Ж. Ненад. „Набавка авиона из Совјетског Савеза за потребе југословенског ратног ваздухопловства 1961–1964. године”, У: *Сто година српског војног ваздухопловства*. Уредник: Драгана Марковић, 279–292. Београд: Медија центар „Одбрана”, 2014.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knjiga III, Београд: Nolit, 1988.

Петровић, Ж. Ненад. „Процене врха ЈНА о политичким и безбедносним приликама у Чехословачкој након интервенције варшавског уговора (1968–1969)”, *Војноисторијски гласник* бр. 1 (2010), 172–200.

Петровић, Ж. Ненад. „Војна сарадња СФРЈ са СССР-ом 1965–1970.” *Војноисторијски гласник* бр. 2 (2016), 182–197.

Radić, Aleksandar. „Vežba Avala – Jugoslovenska odbrana od Varšavskog pakta 1968. godine”. *Istorija 20. veka*, br. 2, (2006), 87–104.

Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 1 (OS SFRJ SSNO), Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989.

Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 3-1 (Kopnena vojska JNA), Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989.

Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 3-2 (Kopnena vojska JNA), Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989.

Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 4 (RV и PVO), Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989.

Razvoj oružanih snaga SFRJ, knjiga 7 (OS SFRJ SSNO), Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989.

Savišek, Marjan. *Uloga vojne pomoći u spoljnoj politici SAD*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 1963.

Tripković, Đoko. *Jugoslavija–SSSR 1956–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.

Dr. Tatjana Milošević, Research Fellow
Strategic Research Institute, Belgrade
E-mail: tatjana74.milosevic@gmail.com

BETWEEN EAST AND WEST: SUPPLY OF YUGOSLAV PEOPLES ARMY WITH ARMS AND MILITARY EQUIPMENT, 1965-1969

(Summary)

In the second half of the 1960s the Yugoslav Army was at the “crossroad” between East and West in terms of armament and military equipment procurement. In that period, Soviet influence was slowly declining, especially after the Soviet intervention in Czechoslovakia in 1968, while American influence was increasing significantly. Cooperation with the West, primarily with the USA, was reestablished. However, in addition to the needed deliveries of military armament and equipment from abroad, the domestic military industry developed armaments for the Yugoslav People’s Army. At the same time, major changes occurred in the conceptual doctrinal direction of the Yugoslav Armed Forces. In that period (especially in 1964. and 1968), the plan DRVAR 2 significantly changed the structure, organization, and formation the armed forces.

KEYWORDS: *armaments, equipment, military industry, structure, organization formation, Yugoslav Peoples Army, United States of America, Soviet Union*